



سردبیر محترم نامه فرهنگستان

مقاله «گستره مطالعات مدرسی مولانا»، به قلم خانم مریم دانشگر، که در شماره ۴۰ (دوره ۱۰، ش ۴، زمستان ۱۳۸۷) چاپ شده بود، مقاله‌ای بود که بسیاری از کتاب‌هایی را که مولانا ظاهراً خوانده یا تحت تأثیر آنها بوده معرفی کرده است. در میان این آثار، نام یک کتاب مهم که مولانا قطعاً، مستقیماً یا با واسطه، با آن آشنا بوده از قلم افتاده است و آن مثنوی رحیق‌التحقیق سروده فخرالدین مبارکشاه مرورودی است که در سال ۵۸۴ تصنیف شده و نگارنده آن را در سال ۱۳۸۲ تصحیح و در مرکز نشر دانشگاهی چاپ کرده است. با پیدا شدن مثنوی مرورودی بود که مسئله مهمی که در زمینه مآخذ دو بیت از مثنوی معنوی وجود داشت و مثنوی‌شناسانی چون نیکلسون و فروزانفر از حل آن عاجز مانده بودند حل شد. آن دو بیت عبارت است از:

آسمانهاست در ولایت جان      کارفرمای آسمان جهان  
در رو روح پست و بالاهاست      کوههای بلند و دریاهاست

(مثنوی، دفتر اول، ص ۱۲۴، عنوان پیش از بیت ۲۰۳۵)

این ابیات در مثنوی مولانا به «حکیم» نسبت داده شده است و محققان مثنوی پنداشته‌اند که منظور از «حکیم» همان سنائی غزنوی است؛ چه این ابیات هموزن حدیقه سنائی است. ولی هیچ‌کس موفق نشده بود که آنها را، چه در نسخه‌های چاپی و چه خطی حدیقه، پیدا کند. با پیدا شدن رحیق‌التحقیق مبارکشاه معلوم شد که این ابیات از کتاب مزبور اقتباس شده است (ابیات ۵۹۳ و ۵۹۴). علاوه بر این، مولانا دو بیت زیر را در مجالس سبعة

(تصحیح سبحانی، تهران ۱۳۷۲، ص ۱۲۲ و ۹۰) نقل کرده است و هر دو آنها از رحیق التّحقیق گرفته شده است.

باده عشق درده ای ساقی      تا شود لافِ عقل در باقی (بیت ۱)  
آدمی هست طرفه معجون‌ی      از عزیزِ عزیز وز دونی (بیت ۱۰۲)

این شواهد نشان می‌دهد که مولوی، مستقیماً یا من غیر مستقیم، با مثنوی مبارکشاه آشنا بوده است. به این شواهد باید این نکته را نیز افزود که مسئله جدایی روح آدمی از اصل خود، که در ابتدای مثنوی آمده است، در مثنوی مبارکشاه نیز قبل از مولانا آمده و از اتّفاق مبارکشاه نیز برای بیان این موضوع از تمثیل نی و جدائی او از نیستان استفاده کرده است. شواهد و قرائنی هم از آشنائی برهان‌الدین محقق ترمذی و سلطان ولد با مثنوی رحیق التّحقیق هست که نگارنده در مقدمه خود بر تصحیح رحیق التّحقیق به آنها اشاره کرده‌ام و احتمال می‌رود که مولانا از طریق محقق ترمذی با مثنوی مبارکشاه آشنا شده باشد.

نصرالله پورجوادی